

Hamplová, Dana. (2013). *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí.*

Praha: Karolinum, 152 s.

ISBN: 978-80-246-2244-6

Miroslav Vrzal, FF MU, Ústav religionistiky

V nakladatelství Karolinum vyšla v roce 2013 publikace Dany Hamplové s názvem *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*. Těm, kteří se i jen zběžně orientují v české sociologii, není třeba autorku příliš představovat. Dana Hamplová působí v rámci Sociologického ústavu Akademie věd ČR a dlouhodobě se věnuje mimo jiné aktuální náboženské situaci v České republice. V tomto ohledu jsme se v uplynulých letech mohli setkat s řadou jejích publikačních počínů, ve kterých najdeme zejména analýzy a interpretace kvantitativních dat z různých domácích i zahraničních výzkumů, vztahujících se k české religiozitě.

Nutno říci, že i tato kniha pokračuje v nastolené linii, a jak Hamplová sama uvádí, zabývá se „... českým náboženstvím na počátku třetího tisíciletí tak, jak je zachycují akademické kvantitativní výzkumy náboženství a další statistiky“ (s. 7). Primárně jde o data z mezinárodního srovnávacího projektu ISSP (1998 a 2008), data z českého výzkumu Detradicionalizace a institucionalizace náboženství z roku 2006 a o výsledky ze sčítání lidu (ale i z dalších statistik). Předkládá nám tedy obraz české religiozity na prahu 3. tisíciletí z perspektivy kvantitativní sociologie náboženství, což mohlo být podle mého názoru v nějaké formě také zmíněno i v názvu knihy. To, že se jedná o kvantitativní sociologii, je zvidavému čtenáři nicméně zřejmé hned při zběžném prolistování 152 stran knihy, kdy jeho pozornost upoutá množství čísel, tabulek a grafů.

Poměrně stručnému teoretickému úvodu, kde Dana Hamplová zasazuje českou religiozitu do mezinárodního kontextu a současných trendů vývoje náboženství v pozdní moderně, přičemž se blíže věnuje teorii náboženské mobilizace, není příliš co vytknout. Nijak zvlášť však nevybočuje z toho, co píší další autoři, věnující se náboženství v českém prostoru, jako například Zdeněk Nešpor či David Václavík. Setkáme se zde i s vděčným tématem v podobě vyvracení „mýtu o současném českém ateismu“, které se line knihou jako červená nit. Autorka totiž postupně poukazuje na to, že Češi vlastně nejsou ateisty, a přestože jsou odměřeni k organizovanému náboženství, víra v nadpřirozeno jim rozhodně není cizí (s. 26). Značně rozšířená je v českých zemích například víra v horoskopy, v účinnost amuletů, ve schopnosti věštců a podobně. Na to, že obyvatele ČR nelze kvůli různým statistikám považovat za ateisty, nicméně už dříve programově poukazovala i řada dalších badatelů a vlastně i sama Hamplová, proto se toto téma v české sociologii náboženství stává svým způsobem již poněkud „ohranou písničkou“.

V další kapitole se Hamplová zabývá tím, zda a jak lze náboženskou víru vlastně měřit. Dalo by se samozřejmě polemizovat s přijatým vymezením náboženství jakožto představou nebo jen pocitem, že vedle tohoto světa existuje

svět nadpřirozený a že je člověk na této transcendentní skutečnosti nějakým způsobem závislý (s. 28), ale za největší úskalí v zásadě považují autorčino přistoupení na hru s otázkami z velkých kvalitativních výzkumů. Některé otázky měřící víru v „nadpřirozeno“, respektive religiozitu, jsou v nich totiž dosti vágní a někdy přímo zavádějící. Kupříkladu otázka z ISSP 2008: „Souhlasíte s tím, že někteří léčitelé mají schopnost uzdravovat?“ Na léčení léčitelů ale často nemusí být v konečném důsledku vůbec nic „nadpřirozeného“. Léčitel může například uzdravovat pomocí různých čajů a podobně. Problematičnost otázek z velkých kvantitativních výzkumů autorka sice reflektuje, nicméně nakonec s odpověďmi na ně pracuje jako s relevantními indikátory religiozity v ČR.

Kapitola „Členství v církvi a postoje k náboženským tradicím“, jež následuje, předkládá výsledky sčítání lidu, které ukazují rapidní pokles přihlášení se obyvatelstva k církvím za posledních 60 let. To lze dobře ilustrovat na největší české církvi, a to římskokatolické, ke které se ještě v roce 2001 hlásilo 26,8% populace. V roce 2011 to podle předběžných výsledků však bylo jen 10,3% obyvatel ČR (s. 41). Autorka se však zde také zabývá návštěvností bohoslužeb, která je v mezinárodním srovnání poměrně slabá (s. 46), sympatiemi k různým náboženským systémům a také důvěrou v církev, která se v ČR ukazuje jako jedna z nejnižších (ne-li úplně nejnižší) v celé Evropě (s. 51).

V další části knihy nám pak na základě provedené faktorové analýzy Hamplová předkládá různé dimenze české religiozity. Navazuje na vlastní předchozí (faktorové) analýzy, ze kterých vyplývaly dvě religiozní dimenze. První odkazovala k tradiční víře (křesťanství) a druhou označovala Hamplová okultismem (viz např. Hamplová 2000), respektive alternativní religiozitou (Hamplová 2008) (s. 36). V současnosti lze podle autorky – zde se odkazuje také na předchozí práci s Blankou Řehákovou (2009) – rozlišit v českém prostoru tři religiozní orientace. Alternativní religiozita se totiž podle Hamplové ukázala jako zahrnující dva podtypy: magii a východní tradici. Tradiční religiozitu podle autorky charakterizuje víra v Boha, posmrtný život, nebe, peklo, záranky a účinnost modlitby. Magii pak reprezentuje víra v účinnost horoskopů, amuletů a schopnosti věštců; východní tradici určuje víra v nirvánu, reinkarnaci a nadpřirozené působení zesnulých předků. Nicméně, jak sama autorka uvádí ohledně uvedených typů, jde o výsledek faktorové analýzy a technické označení faktorů odhadnutých ve faktorové analýze, přičemž tato označení nutně neodrážejí nuance těchto významů v religionistice či sociologii náboženství (s. 36–37).

Ukazuje se však, že se zejména typy křesťanství a magie velmi výrazně prolínají. Jak uvádí Hamplová, například v souboru ISSP 2008 bylo možné klasifikovat jako „čisté křesťany“, kteří věřili ve všechny zmíněné prvky křesťanské věrouky, a přitom odmítali existenci jiných typů nadpřirozena, méně než 1% (tedy 10) respondentů (s. 78–79). Problém však je, že se zde pracuje s představou, že by křesťané jakožto reprezentace tradiční religiozity neměli některým „alternativním“, respektive „okultním“ virám věřit. Tyto víry, i když mohou být třeba odmítány jakožto působení démonů a podobně (což neznamená nevíru v ně), jsou napříč denominacemi součástí křesťanské věrouky jako existující jevy. Byly také rovněž, a to i na praktické úrovni, vždy přítomné v lidovém křesťanství. To koneckonců na jiném místě autorka i zmiňuje (s. 77). Překvapení, že křesťané věří i tomu, že magie funguje, že věštcí mohou předvídat budoucnost, že léčitelé mohou léčit či

v jiné „okultní“ jevy, vlastně není na místě a čárka v názvu kapitoly „Čemu Češi věří. Bůh, nebo horoskopy?“ se z této perspektivy stává neadekvátní.

V následujících oddílech Dana Hamplová popisuje a analyzuje řadu dalších výsledků z kvantitativních šetření. Zajímá se kupříkladu o souvislost mezi religiozitou a věkem, který je podle autorky jedním z nejsilnějších prediktorů náboženských postojů a aktivit v české společnosti, přičemž platí, že identifikace s církvemi, chození na bohoslužby a častější souhlas s jednotlivými prvky křesťanské věrouky je doménou spíše starší generace (s. 82). Víra v nadpřirozeno je však patrná i v nejmladších generacích, i když nutně nejde o křesťanská dogmata (s. 137), ale spíše právě o prvky alternativní religiozity. Autorka se zabývá rovněž souvislostmi mezi vzděláním a religiozitou, v rámci čehož poukazuje na zajímavé zjištění, že vztah mezi vzděláním a církevní příslušností je z hlediska statistik odlišný v případech mužů a žen. „Zdá se totiž, že vyznávající ženy bývají méně vzdělané než jejich ‚nevěřící‘ protějšky, v případech mužů pak lze nalézt trend opačný – církve přitahují spíše muže vzdělanější“ (s. 138). Rozdíly mezi religiozitou mužů a žen jsou zajímavé a nosné téma. Ukazuje se totiž, že ženy jsou prakticky ve všech statistikách religióznější než muži, čemuž se Hamplová v knize rovněž věnuje. Podle autorky lze určitou část vysvětlení spatřovat v rozdílné náboženské socializaci chlapců a dívek, kde dívky bývají k náboženství vedeny častěji než chlapci (s. 138). Tato oblast je však dosud plná otázek a jak podotýká sama Hamplová, nějaká přijatelná sociologická teorie, která by tuto skutečnost vysvětlovala, zatím chybí. Poslední analyzovanou oblastí je vztah mezi religiozitou a socioekonomickým postavením. Autorka se zde snaží v návaznosti na teze Maxe Webera ohledně souvislosti mezi protestantskou etikou a duchem kapitalismu analyzovat české prostředí. Dochází však k závěru, že nelze potvrdit, že by nekatolická vyznání častěji projevovala ducha kapitalismu (s. 138).

Zvláště v poslední podkapitole je pak znát, že i když se Hamplová z jinak chatrných kvantitativních dat vypovídajících o české religiozitě snaží vytěžit maximum, nakonec jde často jen o přesné počítání s nepřesnými či nedostatečnými daty. Velké kvantitativní výzkumy jako EVS, ISSP či Sčítání lidu jsou totiž svým způsobem „kolosy na hliněných nohách“, což podle mého názoru do značné míry (možná i trochu nezamýšleně) ilustruje i tato kniha.

Použitá literatura:

- Hamplová, D. (2000). *Náboženství a nadpřirozeno ve společnosti. Mezinárodní srovnání na základě empirického výzkumu ISSP*, SOÚ AV.
- Hamplová, D. (2008). Religiozita dospělých na počátku 21. století. In: Lužný, D. & Nešpor, Z. R. a kol. *Náboženství v menšině: religiozita a spiritualita v současné české společnosti*. Praha: Malvern.
- Hamplová, D. (2013). *Náboženství v české společnosti na prahu 3. tisíciletí*, Praha: Karolinum.
- Hamplová, D. & Řeháková, B. (2009). *Česká religiozita na počátku 3. tisíciletí*, Praha: SOÚ AV ČR.